

ศาสนโนวาท กัณฑ์ที่ ๗

มิตรธรรม - ธรรมครองใจมิตร

พระธรรมสิงหบุราจารย์

R18003

นมตถ สุกตสส

พหุตภกโข ภวติวิปฺปวตฺโต สกั ฆรา

พหุณฺ อูปชีวนติ โยมตตานัน น ทุพภติ

การสงเคราะห์ญาติและมิตรเป็นอนวัชชกิจ โบราณบัณฑิตได้บำเพ็ญเป็น
อาจิณวัตร บุคคลที่นับถือกันว่าเป็นญาติก็เพราะนับว่าเป็นผู้เนื่องกันโดยกุลสัมพันธ
ที่คบกันเป็นมิตรก็เพราะเป็นผู้ถูกอภัยอาศัยรวมกันในงานกิจการนั้นๆ ความวิสาสะกันโดย
สังคหกิจย่อมผูกจิตใจให้สนิทกัน ต้องตามพุทธภาษิตว่า **วิสาสปรมา ญาติ**
ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ข้อนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงมิตรธรรมเกี่ยวกับญาติ
สัมพันธ ความคุ้นเคยนั้นสำเร็จด้วยไมตรีจิต ทำให้สนิทสนมกันด้วยสังคหธรรม คน
อื่นที่ไม่ใช่ญาติ ถ้าคบกันสนิทแล้วก็เหมือนญาติสนิท จัดว่าเป็นมิตรร่วมสุขร่วม
ทุกข์ผู้ที่เป็นญาติถ้ามีมิตรธรรมประกอบกันย่อมเพิ่มพูนความสัมพันธ์ให้สนิทสนม
สถาพร เป็นบ่อเกิดแห่งสวัสดิมงคล

ชนผู้รักใคร่กันสนิทชื่อว่ามิตร ต้องด้วยพุทธภาษิตว่า **มาตา มิตฺตํ สเก**
ฆเร มารดาชื่อว่ามิตรในเรือนของตน คนผู้มีเมตตาต่อกันก็ชื่อมิตรได้

ในคำว่า **ปาปมิตโต** **กัลยาณมิตโต** มีมิตรเลว มีมิตรดีโดยนัยนี้ ผู้ที่สนิทสนมกัน มีเมตตาต่อกันได้ชื่อว่ามิตรทั้งนั้น มิตรนั้นมีทั้งชั่วทั้งดีมิตรชั่วเรียกว่า **ปาปมิตร** มิตรดีเรียกว่า **กัลยาณมิตร**

มิตรนั้นยอมเป็นปัจจัยภายนอกอันแรงกล้า ที่จะพาผู้คบหาให้ถึงความเจริญหรือความเสื่อม สมเด็จพระโลกนาถเจ้าจึงตรัสว่า

**พาหิรํ ภิกขเว องฺคนฺติ กริตฺวา นญฺญํ เอกํคฺมปิสมนุสฺส
สามิ**

**ยํ เอวํ มหโต อนตฺถาย สฺวตฺตติ ยทิตํ ภิกขเว ปาปมิตฺ
ตา**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทำปัจจัยภายนอกให้เป็นเหตุแล้วเรายอมไม่แลเห็นเหตุ แม้อันหนึ่งอันอื่นจะเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มี มิตรชั่ว ความเป็นผู้มีปาปมิตรยอมเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่ อีกอย่างหนึ่งเรายอมไม่แลเห็นเหตุอันหนึ่งอันเหมือนกัน อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี

ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ **ในสังคาโล**
วาทสูตร ตรัสเรียก**ปาปมิตร**ว่า**มิตรปฏิรูปคือมิตรเทียม** ตรัสเรียก

กัลยาณมิตรว่าสุหัท คือ คนใจดี จัดว่าเป็นมิตรแท้ ทรงจำแนก
ลักษณะมิตรเทียมและมิตรแท้ไว้ฝ่ายละ ๔ พวก

มิตรแท้้นั้นคือ เป็นผู้อุปการะเกื้อหนุนกันจริง เป็นผู้ร่วม
สุขร่วมทุกข์กันได้ เป็นผู้แนะนำในทางที่เป็นประโยชน์เป็นผู้
เอ็นดูรักใคร่จริง

ครั้นทรงแสดงลักษณะแห่งมิตรเทียมและมิตรแท้ดังนี้แล้ว ตรัสให้เว้นมิตร
เทียมเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเดินทางเอนทางที่มีภัยอันตราย
พระองค์ตรัสให้เข้าหามิตรแท้เหมือนมารดาไม่ทิ้งบุตร ฉะนั้น
กัลยาณมิตรหรือมิตรแท้้นั้นท่านพรรณนาว่า เป็นปัจจัยแห่งความเจริญทั้งที่เป็นโลกี
ยะและโลกุตตระ เมื่อได้มิตรเช่นนั้นพึงผูกใจไว้ด้วยสังคหวิธีตามควร ดังพระบรมพุท
โธวาท ตรัสสอนสังคาลกมาณพคหบดีบุตรว่า ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต กุล
ปุตฺเตน อุตฺตราทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฺภุสฺสาตพฺพา ดูก่อนคหบดี
บุตร มิตรเปรียบด้วยทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรพึงบำรุงมิตรด้วยฐานะ ๕ ประการ คือ

เปยุยวชฺเชน ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่น่ายินดี

อตถจริยาย ด้วยประพฤติกการที่เป็นประโยชน์แก่มิตร

สमानตฺตตาย ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอไม่ถือตัวร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน

อวิสฺวาทนต์ตาย ด้วยคำพูดที่ตรงไม่หลอกลวงกัน

ดูก่อนคหบดีบุตร มิตรอันเปรียบด้วยทิศเบื้องซ้าย อันกุลบุตรบำรุงด้วยฐานะ
๕ อย่างเหล่านี้แล้ว **ปญฺจหิ สฺวานฺเหติ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ** มิตรย่อม
อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยฐานะ ๕ ประการคือ

๑. กุลบุตรนั้นเดินเลื้อยเปลอสติย้อมเอาใจใส่ระวังรักษาเขา
๒. ย่อมป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติของเขา
๓. เมื่อมีทุกข์หรืออ่อนยอมเป็นที่พึ่ง
๔. ย่อมไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๕. ย่อมนับถือครอบครัววงศ์วานของเขา

ผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะแห่งมิตรพร้อมด้วยมิตรธรรมเช่นนี้จัดว่าเป็นมิตรดี มีความซื่อตรงต่อมิตร ย่อมเป็นที่นิยมนับถือของประชาชน พ้นจากภัยอันจะบังเกิดแต่ศัตรูหมู่มิตร ต้องด้วยภาชิตของพระโพธิสัตว์ ครั้งเสวยพระชาติเป็น**เตมียกุมาร** ตรัสแก่นาย**สุนันทสารถิ** โดยนิพนธ์คาถาดังนี้ว่า

บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรแท้ จากบ้านเรือนของตนไป ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอาหาร คือมีผู้คนต้อนรับสักการะด้วยความนิยมนับถือ ได้เป็นที่พึ่งแห่งอุปชีวกชนเป็นอันมาก

บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ไปสู่ชนบทใด ๆ ก็ดี สุนิคมราชธานีทั้งหลายก็ดี ย่อมเป็นผู้ที่เขาบูชา คือได้รับการต้อนรับในที่เหล่านั้นทุกตำบล

ตัวอย่างดัง**จิตตคหบดี**ใน**มัจฉिकासัณฑนคร** ท่านผู้นี้เป็นผู้มีอารีต่อญาติมิตร เป็นที่นิยมนับถือของประชาชน เกียรติคุณของท่านขจรไปทั่วทิศ ท่านได้สังฆารามชื่อว่า**อัมพาวุกวัน** ได้ฟังธรรมเทศนาในสำนักพระมหานามและพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร บรรลุโสดาปัตติผลและอนาคามีตามลำดับ

ท่านจะไปเฝ้าพระบรมศาสดา ณ พระนครสาวัตถี จัดเครื่องไทยธรรมบรรทุก
เกวียน ๕๐๐ เล่มสำหรับบำเพ็ญทานมีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาไปด้วยเป็น
อันมาก เดินทางไปถึงประเทศใด ประชาชนในประเทศนั้นก็พากันต้อนรับสักการะ
ด้วยเครื่องบรรณาการเป็นลำดับไป แม้นไปถึงสำนักพระบรมศาสดาแล้ว ชาวเมือง
สาวัตถีก็ต้อนรับและสักการะด้วยเครื่องบรรณาการเป็นอันมาก ท่านเลี้ยงดูคุณุหัตถ์
บรรพชิต พวกที่มาด้วยและพระสงฆ์ในเขตวันด้วยเครื่องบรรณาการที่ประชาชน
นำมาสักการะ ไม่มีโอกาสที่จะบำเพ็ญทานด้วยไทยธรรมของตน จนเวลากลับต้อง
ถวายเครื่องไทยธรรมนั้นไว้ในเขตวัน ท่านว่าเกิดกับปิยภูมิที่เก็บปิยวัตถุในพระ
ศาสนาแต่นั้นมา

เรื่องนี้สาธกให้เห็นว่า คุณความดีจัดความอารีเข้าด้วยเป็นเหตุปลูกความนิยม
ของประชาชน แม้จากบ้านเรือนไปก็ได้รับการต้อนรับสักการะด้วยความเต็มใจ ได้
เป็นที่พึงแห่งอุปชิตวิกชนเป็นอันมาก

บุคคลที่ไม่ประทุษร้ายมิตร โจรทั้งหลายไม่อาจ่ายี้ได้ เพราะพวกพ้องมาก มี
หูดารอบข้าง เจ้านายก็ไม่รังเกียจเพราะเหตุคุณความดีย่อมพ้นจากสรรพศัตรูหมู่
อมิตร ด้วยอำนาจสุจริตกับใจมิให้คิดประทุษร้าย ดังตัวอย่าง**ที่ฆาตุกุมาร**พระราช
โอรสของ**พระเจ้าทีฆิติ** ผู้ครองโกศลรัฐ เถอประสูติเมื่อพระชนกเสวยพระราช
สมบัติ พบ**พระเจ้าพรหมทัตต์**ผู้ครองแคว้น**แคว้นกาสิ** แล้วตั้งพระทัยจะแก้
แค้นเอาพระราชสมบัติของบิดาคืนให้จงได้ เพียรหาช่องเข้าใกล้**พระเจ้า
พรหมทัตต์**จนได้เป็นสารถิคนโปรด

คราวหนึ่ง**พระเจ้าพรหมทัตต์**เสด็จประพาสป่า **ที่ฆาตุกุมาร**แสวงจับ
รถพระที่นั่งเร็วจนเข้าราชบริพารตามเสด็จไม่ทัน ทำวธอทรงเหน้อยก็ตรัสสั่งให้หยุด

รถพระที่นั่ง เสด็จลงพัก ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วบรรทมหลับไป **ทิวากุมาร** ได้ช่องที่จะ
แก้แค้น จึงถอดพระแสงจากฝักแล้วปลุกบรรทมขึ้นแสดงตนให้ทราบว่าเป็นศัตรูจะแก้
แค้นแทนพระราชบิดา **พระเจ้าพรหมทัตต์** ตกพระทัยตรัสขอพระชนมชีพ พระ
กุมารนึกถึงพระวาจาของพระราชบิดาว่า **จงเห็นยาวดีกว่าสั้น** ทั้งตนก็ได้รับ
พระราชอุปถัมภ์จากท้าวเธอ ทรงพระเมตตาชุบเลี้ยงให้มียศศักดิ์ จึงยอมสมัครระงับ
แค้น ถวายพระชนม์แด่ **พระเจ้าพรหมทัตต์** สองกษัตริย์สมัครสโมสรร่วม
สามัคคีเป็นไมตรีกัน **ทิวากุมาร** ได้ราชสมบัติคืนพร้อมทั้งพระราชบิดา ภายหลัง
ได้ครองแคว้นกาสิอีกด้วย

ทิวากุมาร ออกปล้นความแค้นไว้ได้ ไม่ทำร้าย **พระเจ้าพรหมทัตต์** ใน
เมื่อมีโอกาสทำได้ถนัด จัดว่าไม่ประทุษร้ายมิตร แม้ **พระเจ้าพรหมทัตต์** จะเป็น
ศัตรูอยู่ก่อน แต่ภายหลังได้ทรงอุปถัมภ์ก็จัดว่าเป็นมิตร อาศัยคุณชื่อนี้พระราชกุมาร
จึงเป็นที่รังเกียจของ **พระเจ้าพรหมทัตต์ ชาวกาสิกรรัฐ** ซึ่งเป็นอมิตรก็กลับจิต
เป็นไมตรีทั่วรัฐมณฑล จัดว่าไม่เป็นที่รังเกียจของเจ้านายและลวงอมิตรได้

บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรย่อมได้ความยินดีปรีดาในสภาพที่ประชุม เพราะมีผู้
นิยมต้อนรับนับถือ ไม่ต้องโกรธกลับมาเรื้อนตน เป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งหมู่ชนผู้เป็น
ญาติด้วย สามารถเชิดชูให้มีเกียรติ **ทิวากุมาร** ได้รับความนิยมนยกย่องนับถือใน
สภาพของ **กาสิกรรัฐ** กลับไปสู่บุรีของตนโดยกมลชื่นบาน เชิดชูเกียรติของชาวโกศล
ทั่วรัฐมณฑล จัดว่าเป็นผลของมิตรธรรมในกาลานี้

๑. สักการะเขาแล้วยอมเป็นผู้ที่เขาสักการะตอบ

๒. เคารพเขาแล้วเป็นผู้ที่เขาเคารพ

๓. บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมได้รับการยกย่องและเกียรติคุณ

ทีฆากุมารสักการะเคารพ**พระเจ้าพรหมทัตต์** โดยถวายพระชนมชีพ และประพฤติตนอ่อนน้อมเหมือนดังก่อน**พระเจ้าพรหมทัตต์**ก็พระราชทานอภัย ทรงยกย่องให้มีเกียรติในคณะอำมาตย์ราชเสวกของพระองค์ เป็นอันว่าได้สักการะตอบ ได้เคารพตอบได้รับการยกย่องและเกียรติคุณอย่างสูง

อีกเรื่องหนึ่ง เศรษฐีในเมืองพาราณสีคิดจะค้าไม้จันทร์เป็นสินค้าจำหน่าย จึงเอาผ้าและอาภรณ์จำนวนมากบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มไปถึงปัจฉิมคาม สืบถามได้ความว่า มีบุรุษผู้หนึ่งบ้านอยู่ ณ เชนา ได้ทั้งชื่อของเขารวมทั้งภรรยาและบุตรธิดาของเขา จึงไปบ้านนั้นโดยอาการแห่งคนคุ้นเคยกัน เวลานั้นสามีไปป่า แต่ภรรยา ทักทายปราศรัยแบบกันเอง ให้การรับรองต้อนรับโดยเข้าใจว่าเป็นญาติ เศรษฐีพอนั่งก็ถามว่าสหายของเราไปไหน เมื่อเขาตอบว่าไปป่าก็ถามถึงบุตรธิดาต่อไป ระบุชื่อได้ทุกคนแล้วมอบผ้าและอาภรณ์ให้หญิงนั้น แล้วสั่งว่านี่ให้บุตรของท่านชื่อนั้น นี่ให้ธิดาของท่านชื่อนี้ นี่จึงไหแก่สหายของเรา

พอสามีกลับมาภรรยาก็แจ้งให้ทราบทุกประการ บุรุษนั้นก็ทำกิจที่ควรทำโดยฐานมิตรเป็นอย่างดี ครั้นคุ้นกันสนิทแล้ว เศรษฐีจึงถามว่าเธอเที่ยวอยู่ ณ เชนาพบอะไรเป็นส่วนมาก เมื่อเขาตอบว่ามีแต่กิงแดงเป็นส่วนมาก จึงให้นำไปตรวจดู เห็นเป็นไม้จันทร์แดงสมประสงค์ ก็ตัดบรรทุกเกวียนเต็มทั้ง ๕๐๐ เล่ม แล้วบอกบุรุษนั้นให้รู้จักบ้านของตน สั่งว่าเธอจงไปหาเราเสมอๆ ของฝากอย่างอื่นเราไม่ต้องการ ต้องการแต่ไม้กิงแดงนี้เท่านั้น

บุรุษนั้นนำไม้จันทร์แดงไปหาเศรษฐีเป็นนิത്യ เศรษฐีได้รับรองเป็นอย่างดี และให้ทรัพย์แก่เขาคราวละมากๆ นับถือกันฉันมิตรสหายตั้งแต่นั้นมา บุรุษนั้นก็ สมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ มีผู้คนนิยมนับถือเป็นอันมาก นี่แสดงให้เห็นว่าสักการะเขา แล้วย่อมเป็นที่สักการะของเขา เคารพเขาแล้วย่อมเป็นที่เคารพของเขา อุปถัมภ์กัน ให้สมบูรณ์ด้วยลาภยศเกียรติคุณ สำเร็จด้วยคุณชื่อนี้ประการหนึ่ง

ผู้บวชย่อมได้บูชาตอบ ผู้ให้ย่อมได้ไหว้ตอบ ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรย่อมได้ยศ และชื่อเสียง ที่ฆมาวุกุมารบูชาพระเจ้าพรหมทัตต์ด้วยกิริยาที่นับถือโดยสุจริต พระเจ้า พรหมทัตต์ก็ทรงนับถือพระกุมารอย่างอุกฤษฏ์เท่าราชวงศ์ของพระองค์ พระราชทาน พระราชธิดาและคืนโกศลรัฐให้เป็นอันได้ว่าบูชาตอบความสมบูรณ์ด้วยเกียรติยศ เกียรติคุณนั้นสำเร็จด้วยคุณชื่อนี้ประการหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่ง คนรับใช้ของท่านจุลกเศรษฐี ได้อุปเท่ห์คือคำแนะนำจากท่าน เศรษฐีนั้น ประกอบพาณิชยกรรมถูกครวญนิม สิ่งสมโภคทรัพย์เป็นอันมากขึ้นได้ใน ไม่ช้า ท่านว่ามีจำนวนสองแสนกษาปณ์ เธอนึกเห็นว่าเป็นลาภได้เพราะท่านเศรษฐี นี้ จัดเป็นกตัญญูริคุณท่านเธอแบ่งทรัพย์นั้นให้ท่านเศรษฐีแสนหนึ่งเพื่อบูชา อุปการะคุณท่าน และแจ้งให้ท่านทราบตั้งแต่ต้นเป็นลำดับมา นี้จัดเป็นกตเวทีทำ อุปการะคุณของท่านให้ปรากฏ ท่านเศรษฐีเห็นคุณความดีของเธอทั้งปัญญา ความ เพียรและอัธยาศัย จึงยกธิดาของตนให้เป็นภรรยากับทรัพย์อีกสองแสน เมื่อเศรษฐี สิ้นชีวิตไปเธอได้เป็นเศรษฐีใหญ่ในพระนครพาราณสี นี้สาธกให้เห็นว่า ผู้บวชย่อมได้ บูชาตอบ ผู้ให้ย่อมได้รับการไหว้ตอบ ได้เกียรติคุณเพราะความซื่อตรงต่อมิตร บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรย่อมรุ่งเรืองดุจไฟ ย่อมไพโรจน์ดุจเทวดา สิริคือมิ่งขวัญ ย่อมไม่ละเขา

บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร จำรูญพูนย่อมเกิดแก่เขาพืชพันธุ์ที่หวานในนาของ
เขาย่อมงอกงามจำโรญ เขาย่อมได้บริโภคผลแห่งพันธุ์ที่หวานแล้ว ดังตัวอย่างที่
สาธกมา ที่สมาวุกุมารแม่เสียบ้านเมืองแล้วยังได้คืน และกลับได้แคว้นกาสิเป็นรัฐ
สมบัติ ข้อนี้เปรียบได้ดังภาษิต **บุคคลไม่ประทุษร้ายมิตร แมตกแหว
หรือตกเขา หรืออับปาง ย่อมได้ที่พำนักไม่ตกอับ**

บุคคลไม่ประทุษร้ายมิตร ศัตรูหมู่มิตรไม่อาจยำยีได้ ดุจไม้ไทรมีรากและ
ย่านอันงอกงาม พายุไม่อาจพัดพานให้ล้มไปได้ฉะนั้น โดยนัยนี้ให้ความหมายว่า
บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร

มิตรและการเข้าใจอุปายสงเคราะห์มิตร ย่อมเป็นที่รักของประชาชน มีพวก
พ้องมาก ผู้น้อยเป็นที่รักของท่านผู้ใหญ่ก็จะได้รับความอุปถัมภ์ค้ำชู คนที่เสมอกันค่าง
ก็จะได้อาศัยกัน ท่านผู้ใหญ่เลาก็จะได้ผู้น้อยไว้เป็นกำลัง แมื่กจเกิดขึ้นก็จะตั้งใจทำให้
สำเร็จด้วยความรักดี สามัคคีคือความพร้อมเพรียงทั้งกายและจิต ก็ย่อมเป็นไปเพราะ
ความรักใคร่เป็นที่ตั้ง เมื่อเกิดขึ้นในหมู่ใดก็ย่อมมีความเจริญให้เป็นที่ไปในหมู่นั้น สม
ด้วยภาษิตว่า **พวกที่หาพวกพ้องมิได้ไม่สามารถทรงตัวอยู่ได้
เหมือนต้นไม้ที่ไร้ราก ไร้กิ่ง ทนพายุได้ฉะนั้น** คุณคือความมีพรรคพวก
มากเป็นกำลังเครื่องตั้งมั่นของตนเหมือนต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงมั่นในพสุธา ตั้งลำ
ต้น แตกสาขาออกงามวัฒนา พายุมาทั้ง ๘ ทิศก็ไม่อาจให้ล้มไปได้ฉะนั้น

ความซื่อตรงต่อมิตร เว้นประทุษจริต ไม่คิดทำลายเป็นคุณอำนาจสุขสมบัติอัน
วิบุลผล ตามภาษิตนิพนธ์ของพระเตมียโพธิสัตว์ มีอรรถาธิบายดังที่ได้วิเศษนามา